

Dardanelles, Hellespont, Çanakkale: Çanakkale Haritaları

Yasemin NEMLIOĞLU KOCA*

Özet

Tarih boyunca devletler, denizlere egemen olma durumlarına göre dünya siyaset ve kamuoyunda etkinliklerini arttırmıştır. Türk Tarihi de bu açıdan benzer özellikler taşımakta ve denizcilik tarihinin araştırılmasında yazılı kaynaklardan biri olan haritalar çalışmalarına kaynak sağlamaktadır. Haritalar; dönemlerinin siyasi, ekonomik, askeri ve sosyal değerlerini aktarmalarının yanı sıra estetik ve kültürel özelliklerini de yansıtır. Bu kapsamda iki kıtayı birleştiren konumuyla Çanakkale, Anadolu'nun, Marmara Denizi'nin ve Karadeniz'in kapısı olması nedeniyle ayrı bir öneme sahiptir ve birçok tarihi haritaya konu olmuştur. Osmanlı Devleti'nde ilk deniz üssü olarak Gelibolu'nun seçilmesiyle Çanakkale, denizlerdeki faaliyetlerde her dönem önemli yere sahip olmuş ve sonrasında da Başkent İstanbul'a yakınlığı nedeniyle ayrı bir önem kazanmıştır. Çanakkale bu konumuyla ve şehrsel dokusuyla birçok tarihi haritada yer almaktadır ve bu haritalarda şehrin ve çevresinin zaman içerisinde değişimleri de tespit edilmektedir. Ayrıca I. Dünya Savaşı'nın en önemli cephesi olan Çanakkale için üretilen deniz ve kara haritaları dönemin savaşlarına ışık tutmaktadır. Bu çalışmada, farklı dönemlerden seçilen haritalar incelenerek kaynaklar arasında ilişki kurulmuş, özellikle Çanakkale Savaşları sırasında üretilen haritalar tanıtılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Harita, Çanakkale, Coğrafya

Dardanelles, Hellespont, Çanakkale: Çanakkale Maps

Abstract

Throughout the history, states have increased their power on the world politics and the public opinion according to their rule on the seas. Turkish history also has similar properties in this respect and maps about maritime history provide sources for researchers. Maps show the political, military, social and economic characteristics as well as reflect the cultural and artistic values of their periods. In this scope, Çanakkale, with its location combining two continents, is very important and it has been the subject of many historical maps because it is the gate of Anatolia, the Marmara Sea and the Black Sea. Çanakkale had a significant place in the activities at sea by Gallipoli which was selected as the first naval base in the Ottoman Empire and afterwards it has gained a special importance because of its proximity to the capital Istanbul. Çanakkale appears in many historical maps due to its location and history. Changes of the city and its surroundings over time are also identified in these maps. Moreover, maps produced for the Gallipoli Campaign, which is the most important front of the First World War, are shedding light on the naval and land battles of the period. In this study, an attempt has been made to explain features of maps selected from different periods and especially maps produced during the Gallipoli Campaign have been introduced.

Key Words: Map, Çanakkale, Geography.

* Yrd.Doç.Dr., Kocaeli Üniversitesi/Denizcilik Fakültesi, y.nemlioglukoca@kocaeli.edu.tr
Asst.Prof.Dr., Kocaeli University/Maritime Faculty, y.nemlioglukoca@kocaeli.edu.tr

Bu çalışmada, döneminin teknik ve bilimsel özelliklerini yansıtan haritalardan tarama yöntemiyle seçilen örnekler incelenmiştir. Çok sayıda haritada Çanakkale ve çevresi konu edinilmiş olmasına rağmen, haritaların genel bilgileri aktarmaları ve kartografik çizim dışında üretilmiş olmaları bu haritalardan bilimsel ölçüde yararlanmayı sınırlandırmaktadır. Bu nedenle, mümkün olduğu ölçüde coğrafi ve tarihi değere sahip olma, kartografik çizim, teknik ve bilimsel değerlendirmeye uygunluk, orijinallik, kaynak oluşturma, sosyo-kültürel etkililik gibi özellikler dikkate alınarak çalışmada incelenen haritaların seçimi yapılmıştır. Çalışmada amaç, haritaların teknik özelliklerinin yanı sıra, yapımcılarının yaşadığı dönemde şehrin idari ve sosyo-kültürel öğelerinin de haritada aktarılmış olmasından yararlanılarak dönemler arasında karşılaştırma imkanının yaratılması ve değişimin belirlenmesidir.

Çanakkale'nin Tarihi Coğrafyası

Biga ve Gelibolu Yarımadalari üzerinde, Çanakkale Boğazi'nin iki kıyısında yer alan Çanakkale, antik çağlardan bu yana Avrupa ile Asya arasında geçiş noktası konumundadır. Çanakkale Boğazi, İstanbul Boğazi'yla birlikte Karadeniz ile Akdeniz'i birbirine bağlayan bir su yoludur. Uzunluğu kuş uçuşu yaklaşık 70 km. olan boğazın en dar yeri 1250 m. ile Çanakkale - Kilitbahir; en geniş yeri 7500 m. ile Erenköy Koyu - Tenger Dere arasındır. Boğazda derinlik ortalama 50 - 60 m. olup, en derin yeri Çanakkale - Kilitbahir hattında 106 m.'dir. Boğazda birbirine ters yönlü Akdeniz - Karadeniz akıntıları ve K (yıldız) ve KD (poyraz) yönlü egemen rüzgârlar görülür. Bu özellikleriyle Çanakkale Boğazi, dünyanın en önemli iki iç denizi olan Karadeniz ve Akdeniz'i İstanbul Boğazi'yla birlikte birbirine bağlar. Dolayısıyla Çanakkale dünya deniz ticaretinin ana güzergâhının üzerinde bulunması nedeniyle her dönem ekonomik ve siyasi çatışmaların odağındadır. Tarihte ilk dünya savaşı olarak kabul edilen Troia Savaşları (M.Ö. 12-13. yy.), Akdeniz ve Karadeniz'in merkez olduğu dünyanın egemenliği için yapıldı. Tarihin Babası Herodotos'un (M.Ö. 490-425), tarihin başlangıcı olarak Troia Savaşları'nı seçmesi bu durumu vurgulamaktadır.¹ Bu savaştan 3000 yıl sonra, I. Dünya Savaşı'nın (1914-1918) en önemli savaşının Çanakkale'de olması, dünya tarihinin şekillenmesinde bu bölgenin jeopolitik ve jeostratejik öneminin bir sonucudur. Tüm bu özellikleri ve konumuyla Çanakkale, tarihi belge sayılan birçok haritaya konu olmuştur.

1 Herodotos, *Historia-Herodot Tarihi*, (Çev: Müntekim Ökmen), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2002.

Harita 1: Çanakkale'nin Konum Haritası

Çanakkale adını, Asya kıyısında Sultan II. Mehmed tarafından yaptırılan Kale-i Sultaniye'nin (Çimenlik Kalesi-1462) yapısından ve bölgedeki seramik faaliyetlerinden alsa da, *Çanakkale* adı 19. yy. başlarından itibaren kullanılmaya başlamıştır. Bölgenin adı tarihi kaynaklarda *Dardanos*, *Dardanelles*, *Dardania*, *Dardanium*, *Troas*, *Troia*, *İlios*, *İlium*, *İlion* olarak geçmektedir. Çanakkale'nin ilk yerleşimlerine bakıldığında M.Ö. 4000 yıllarında boğazın Asya yakasında bugünkü Kepez çevresinde olduğu görülmektedir. Bu bölgeye ilk olarak verilen *Dardanos* adı, efsanelere göre Zeus'un ve Elektra'nın oğlu Dardanos'tan gelmektedir. Daha sonraki dönemlerde Traklar ve Yunan kolonileri tarafından ele geçirilen bölgeye, *dar giriş-pontus girişi* (Karadeniz) veya *Helle'nin Denizini anlamına gelen Hellespont* denilmeye başlamıştır.² Ancak Hellespont adı daha çok Çanakkale Boğazı için kullanılmıştır. M.Ö. 3000 yıllarında ise efsanelere göre Dardanos'un torunu Tros, bugünkü Tevfikiye Köyü çevresinde kendi adını verdiği *Troia* şehrini kurdu. Bronz Çağı'nın (M.Ö. 3000-1200) en önemli şehir devletinden biri olan Troia'nın, Mezopotamya, Suriye ve Doğu Akdeniz'in diğer şehirleriyle ticari ilişkileri olduğu ve dönemin deniz ticaretini yönlendirdiği bilinmektedir. Anadolu üretici toplumu Hititler'in dışarıya açılan kapısı olan Troia, en parlak çağını VI. döneminde (M.Ö. 1800-1250) yaşadı. Kolonizasyonu genişletmeye çalışan Yunanlar'ın bu dönemde Troia ile savaşması rastlantı değildir. Troia Savaşları, bilinen dünyanın en önemli jeopolitik alanı olan Çanakkale savaşıdır.³ Çeşitli nedenlerle yıkılan ve tahrip olan Troia şehri, M.Ö. 3000 ile milat yılları arasında 9 kez yeniden inşaa edilmiş, en son haliyle ise *İlium-İlion* adını almıştır. Daha sonra ise M.Ö. 7. yy.da Yunan denizci devletlerinin kontrolüne geçen Çanakkale, M.Ö. 5. yy.da *Symmachia tis Dilou* (Attika Delos Birliği) 'nun üyesi olarak Atina yönetimi altına girdi, *Peloponniakos Savaşı* 'nda (M.Ö. 411) Atina donanmasına liman hizmeti verdi.⁴ Aynı yüzyılda Yunanistan seferinde Persler'in egemenliğine giren Çanakkale Boğazı'nın iki kıyısı, Pers Kralı I. Hşayarşa'nın (M.Ö. 519-465) Asya'dan Avrupa'ya geçmek için kurduduğu köprüyle bağlandı. Makedonya kralı olan III. Aleksandros (M.Ö. 356) ise doğuya doğru başlattığı büyük seferinde, Anadolu'ya geçmek için yine Çanakkale Boğazı'nı kullandı. Helenistik dönem sonrasında M.Ö. 2. yy.da boğaza Romalılar egemen oldu ve Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılması (395) ile Çanakkale, Doğu Roma-Bizans İmparatorluğu'nda kaldı. Bizans İmparatorluğu'nun Karadeniz ticaretine de egemen olması ve İpek-Baharat Yolları'ndan yapılan ticaretin gelişmesiyle, İstanbul'un ve dolayısıyla başkenti koruyan Çanakkale Boğazı'nın önemi arttı ve Çanakkale kontrol merkezi, liman alanı ve geçiş yolu haline geldi. Haçlı Seferleri sırasında, II. (1147-1149) ve III. (1189-1192) *Haçlı Seferi* 'nde Alman ordusunun Ana-

2 Robert E. Bell, *Women of Classical Mythology: A Biographical Dictionary*, Oxford University Press, New York 1993.

3 Eric H. Cline, *The Trojan War: A Very Short Introduction*, Oxford University Press, New York 2013.

4 Mehmet F.Yavuz, "İlkçağda Gelibolu Yarımadası", *Çanakkale Savaşları Tarihi I*, Yayına Hazırlayan: Mustafa Demir, Değişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 419-446.

*dolu'ya ve Filistin'e Çanakkale'den geçtiği bilinmektedir.*⁵ 1204 yılında şehri Venedikliler, 1235 yılında tekrar Bizanslılar ve son olarak da 1354 yılında Osmanlılar ele geçirdi.

Osmanlı Devleti'nin kuruluş yılları itibariyle Batı'ya yönelme siyasetinde Çanakkale Boğazı kilit nokta oldu ve ana amaç olan Konstantinopolis'in fethinde merkez durumuna geldi. Bizans İmparatoru VI. Kantakouzenos, müttefiki olan Gazi Süleyman Paşa'ya (1300? - 1360?) Tzympe (Çimpe, Umurbeyli) kalesinde geçici olarak yerleşme izni verdi (1352). Sonrasında Gazi Süleyman Paşa bu kaleden çıkmayıp Trakya'da yerleşti ve Bizanslılar'dan Gallipoli'nin (Gelibolu) alınmasıyla (1354) Çanakkale Boğaz'ı Osmanlılar tarafından kontrol edilmeye başladı. *Sultan I. Bayezid (1360-1403) Gelibolu'da bir tersane kurarak (1391) Osmanlı Devleti'nin ilk deniz üssünü oluşturdu ve ilk kaptan-ı deryası Saruca Paşa'yı Boğaz Muhafızlığı Komutanı olarak atadı.*⁶ Tersane ve deniz üssünün kurulmasıyla çevresinde ilk Türk mahalleleri ortaya çıktı. Bu dönemde İspanya Kralı III. Enrique (1379 -1406) tarafından Türk hükümdarı Timur'a elçi olarak görevlendirilen Ruy Gonzales de Clavijo, 1401'de geldiği Gelibolu'da *büyük bir tersane, kale ve rıhtımlar, kalede askeri birlikler olduğunu, limandaki köprü'nün ucunda üç katlı bir kule bulunduğunu ve bu kulenin limanı koruduğunu* belirtmiştir.⁷ İstanbul'un Osmanlı Devleti'ne katılmasından sonra ise Sultan II. Mehmed (1432-1481) tarafından başkentini korunması ve boğazların kontrolünün sağlanması amacıyla Çanakkale Boğazı'nın iki yakasına, Anadolu tarafında Kal'a-i Sultaniye (Çimenlik Kalesi-1462) ve Gelibolu yarımadası tarafında Kilidü'l-Bahr kaleleri yaptırıldı (1462). Sultan II. Mehmed dönemi tarihçisi Tursun Bey *"Akdeniz tarafında Gelibolu altında, Ece ovası demekle ma'rûf bir kısuk yirde, bu akar denizün iki tarafına, birbirine mukabil (i)ki kal'a yaptırdı. Birine Kilidü'l-bahr ve birine Sultaniye ad virdi. Boğaz kesen tertibince bunlara da mehîb toplar kurdı ki, Akdeniz tarafından dahı icazetsüz kuş uçurmazlar."*sözleriyle bu kalelerin inşasını anlatır.⁸ Bu kaleler dönem haritalarının da başlıca unsurudur. Sultan I. Süleyman (1494-1566) döneminde merkez Gelibolu olmak üzere Çanakkale, Sakız, Rodos, İnebahtı, Midilli, Eğriboz, Karlıili, Kocaeli ve K.Afrika topraklarının eklenmesiyle Kaptanpaşa ya da Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaleti kuruldu (1534). Daha sonra ise boğazın 2 hat boyunca (Sultaniye Kalesi-Kilidbahir Kalesi ve Kum Kale-Seddülbahir Kalesi arası hatlar) korunması amacıyla *IV. Mehmed (1642-1693) döneminde boğaz girişinde Kumkale ve Seddülbahir Kaleleri yaptırıldı* (1659).⁹ Sultan I. Abdülaziz (1830 -1876) dönemine kadar Gelibolu'nun merkez olma durumu, *Boğaz Muhafızlığı'nın Çanakkale'ye alınması ve Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti'nin kurulmasıyla* son buldu (1867).¹⁰

5 Işın Demirkent, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Yayına Hazırlayan: Ebru Altan, Dünya Yayıncılık, İstanbul, 2007.

6 Halil İnalıcık, "Fatih'e Kadar Çanakkale Boğazı, Gelibolu Osmanlı Üssü ve Osmanlı-Venedik Karşılaşması", *Çanakkale Tarihi, C.I*, Değişim Yayınları, İstanbul 2008.

7 Ruy Gonzales De Clavijo, *La Embajada A Tamorlán-Timur Devrinde Semerkand'a Seyahat*, (Çev:Ömer Rıza Doğrul), Nakışlar Yayıncılık, No:5, İstanbul 1975, s.311.

8 Tursun Bey, *Târih-i Ebü'l-Feth*, Yayına Hazırlayan: Mertol Tulum, Baha Matbaası, İstanbul 1977, s.75.

9 İbrahim B. Dağgülü, "15-18. Yüzyıllarda Çanakkale Boğazı'nı Koruyan Büyük Askeri Yapılar ve Bataryaları", *YTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, İstanbul 2007, s. 22-43.

10 Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, No:21, Ankara

17. yy. itibariyle Çanakkale, eyalet merkezi olarak yerleşim, ticari, askeri, mimari ve kültürel olarak gelişmiştir. Bu dönemde İstanbul'a ulaşımında merkez noktada olması nedeniyle şehre ve Çanakkale Boğazı'na çeşitli kaynaklarda özellikle yer verilmekte, şehir çizilen haritalarda da ayrıntılı olarak gösterilmektedir. Sultan IV. Mehmed'in Çanakkale Boğazı gezisine (1659) Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa'nın maiyetinde katılan Evliya Çelebi şehir hakkında önemli bilgiler verir. *Kumkale ve Seddülbahir Kaleleri'nin yapılışını ve özelliklerini*¹¹ abartarak anlatır ve padişah için boğaz girişinde ve kalelerde düzenlenen merasim ve şenliklerden¹² bahseder. Kaptan Paşa Eyaleti'nin hassasının 885.000 akçe olduğunu ve buraya bağlı 11 sancak bulunduğunu, Gelibolu'nun Kaptan Paşa Eyaleti'nin merkezi ve tersane, cami, medreseleri ve binalarıyla büyük bir şehir olduğunu, Biga Sancağı'nın hassasının ise 213.088 akçe¹³ olduğunu belirtir. Bolayır'dan Kavak'a gelen Evliya Çelebi, geçmiş dönemlerde Saroz Körfezi'yle Marmara Denizi'nin Kavak mevkiinde birleştirilmeye çalışıldığını, ancak vazgeçildiğini¹⁴ aktarır. Yine aynı dönemde Osmanlı topraklarına gelen Fransız gezgin Jean de Thevenot Çanakkale'nin tarihi bir yer ve İstanbul'a açılan bir kapı olduğunu¹⁵, Sieur du Loir Çanakkale'deki kale ve askeri birliklerin Osmanlı için önemini¹⁶ açıklar. Joseph Pitton de Tournefort ise gezilerini anlattığı kitabının çeşitli bölümlerinde Çanakkale'yi oldukça ayrıntılı açıklayarak tarihinden, Troia Savaşları'ndan, yerel halkından, geçim kaynaklarından bahseder ve Gelibolu'nun, Kilidbahir, Sultaniye, Seddülbahir ve Kumkale'nin çizimlerini yapar.¹⁷ Polonyalı Kont Edward Raczynski 1814'de Türkiye'ye yaptığı seyahatinde geldiği Çanakkale'de, halkın geçim kaynağını oluşturan Lapseki'deki üzüm bağlarından, Çanakkale'deki tüccarlardan, Abidos harabelerinde bir tekkenin bulunduğundan, İstanbul ile Yunanistan, Mısır ve Suriye arasındaki ticarete Çanakkale Boğazı'nın öneminden ve Troia'nın tarihinden bahseder.¹⁸

20. yy. itibariyle ise Çanakkale, Avrupalı devletlerin Osmanlı Devleti'nin zayıf durumundan yararlanma amaçları doğrultusunda dikkat çeken bir alan haline geldi. Rusya'nın Türk Boğazları üzerinden sıcak denizlere inme siyaseti, İngiliz ve Fran-

2006, s.108.

11 Evliya Çelebi, *Seyahatname*, Yayına Hazırlayan: Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003, C.5., s.160.

12 Evliya Çelebi, age., s.157.

13 Evliya Çelebi, age., s.153-161.

14 Evliya Çelebi, age., s.167.

15 Jean De Thévenot, *Relation D'un Voyage Fâit Au Levant*, Publisher: Thomas Joly, Paris 1664; *Thévenot Seyahatnâmesi*, Yayına Hazırlayan: Stefanos Yerasimos, (Çev: Ali Berktaş), Kitap Yayınevi, İstanbul 2009.

16 Sieur du Loir, *Les Voyages du Sieur du Loir En Turquie 1639*, Publisher: François et Gervais Clouzier, Paris 1654, s.206, 209.

17 Joseph Pitton De Tournefort, *Relation D'un Voyage du Levant*, Publisher: La Compagnie, Paris 1718; *Tournefort Seyahatnamesi*, Yayına Hazırlayan: Stefanos Yerasimos, (Çev: Ali Berktaş), Kitap Yayınevi, İstanbul 2005.

18 Edward Raczynski, *Dziennik Podrozy do Turcyi Odbytey W Roku MDCCCXIV Przez Edwarda Raczynskiego*, Wroclaw 1821; *1814'de İstanbul ve Çanakkale'ye Seyahat*, (Çev: Kemal Turan), Kervan Kitapçılık, İstanbul 1980, s.80-113-158.

sızlar'ın sömürgelerine giden yolda rekabetlerini Osmanlı topraklarına üzerinden yürütmeleri, Avrupa'da yalnız kalan Almanlar'ın Osmanlı'nın jeopolitik gücünden yararlanmak istemeleri bu durumun nedenleri arasındadır. I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Osmanlı Devleti, tüm devletlerin çabasıyla savaşa dahil edildi ve savaşın en önemli cephesi, aslında başkent İstanbul'u savunmak amacıyla açılan Çanakkale Cephesi oldu. Çanakkale Savaşları (18 Mart 1915 - 9 Ocak 1916) sonunda kazanılan Çanakkale Zaferi, Avrupa'nın *Hasta Adam* olarak tanımladığı Osmanlı Devleti'nin uzun bir aradan sonra kazandığı ilk büyük zaferdi. Kurtuluş Savaşı'nın başlamasında ve kazanılmasında halkı güçlendiren ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda etki yaratan bu savaşlar, kültürel tarihin de önemli bir parçası olarak yerini aldı. Bu dönemden günümüze ulaşan her türlü kaynak, dönemin şartlarını ve olayların gelişimini açıklayabilmek adına önemli tarihi belgelerdir.

Çanakkale Haritaları

- 1- **Başlık:** Sawley Abbey Haritası
Haritacı - Yayıncı: Henry of Mainz - Honorius Augustodunensis
Boyut: 31,5 x 22,5 cm.
Bulunduğu Eser - Basıldığı Yer - Baskı Tarihi: Imago Mundi - Durham - 1110?
Kayıt No - Kayıt Yeri: MS 66, Part 1- Corpus Christi College, Cambridge – İngiltere

Keşiş Honorius Augustodunensis (1080-1154?) tarafından hazırlanan kozmografya kitabında *Yunan efsaneleri, III. Alexandros'un seferleri ve İncil'den yararlanılarak aktarılan coğrafi bilgi ve görsel öğeler* yer almaktadır.¹⁹ Kitapta 12. yy.'da keşiş Mainz'li Henry tarafından, daha önceki örneklerden yararlanılarak çizildiği düşünülen dünya haritası, *günümüze ulaşan en eski İngiliz dünya haritasıdır*.²⁰ Coğrafi öğelerin çarpıtılarak aktarıldığı, doğunun kuzeyde yer aldığı haritada Akdeniz merkez olarak seçilmiş ve bilinen dünya merkezin çevresinde gösterilmiştir. İngilizce düzenlenen haritada pusula, ölçek ve lejand bulunmamaktadır. Haritada büyük şehirler Roma, Constantinopol (İstanbul), Kartago (Kartaca), Babel (Babil), Jerusalem (Kudüs) ve Alexandria (İskenderiye) özel simgelerle çizilmiştir. Haritanın orta bölümünde kale

19 P.D.A. Harvey, "Mathew Paris's Map of Palestine". *Thirteenth Century England VIII: Proceedings of the Durham Conference 1999*, Ed: Michael Prestwich, Richard Britnell, Robin Frame, Boydell Press, Suffolk 2001, s.173.

20 "The Sawley Map from the Imago Mundi by Honorius Augustodunensis". *Pen and Parchment: Drawing in the Middle Ages*, Ed: Melanie Holcomb, Metropolitan Museum of Art, New York 2009, s.110-112.

şeklinde bir yapı ile Troia ve Hellespont (Çanakkale Boğazı) gösterilmiştir. Harita şehrin en eski çizimlerinden biri olması nedeniyle önemli bir kaynaktır.

~ ~ ~

- 2- **Başlık:** Tabulæ Peutingerianæ-Segmentum IX
Haritacı - Yayıncı: ? - ?
Boyut: 34 x 674,5 cm.
Eserin Adı - Yapılış Tarihi: Tabulæ Peutingerianæ - 4-5.yy.
Basıldığı Yer - Baskı Tarihi: Colmar - 13.yy.
Kayıt No - Kayıt Yeri: Vindobonensis 324 - Österreichische National Bibliothek, Wien - Avusturya

Haritanın 13. yy.'da Alman bir keşiş tarafından, daha önceki örneklerinden yararlanılarak çizildiği düşünülmektedir. Konrad Celtes (Bickel) tarafından 1494 yılında bulunan harita, Konrad Peutinger tarafından koruma altına alındı ve Peutinger' in adıyla anılmaya başladı. 1591 yılında Marcus Welsler tarafından ilk kez kopyalandı, 1598 yılında ise Abraham Ortelius tarafından ilk kez tam basımı yapıldı. Sonraki

yıllarda da birçok kez basımı yapılan ve çeşitli eserlerde yer alan harita, *Roma İmparatorluğu'nu gösteren günümüze ulaşan en iyi örnektir.*²¹ Şehirlerin gösterimi ve kuruluş tarihlerinden yola çıkarak *harita 4. yy. 'a tarihlendirilmektedir.*²² Latince düzenlenen harita, imparatorluktaki yolları gösteren bir *itinerarium* yani yol haritasıdır. Coğrafi öğelerin çarpıtılarak aktarıldığı batı-doğu doğrultusundaki haritada pusula, ölçek ve lejand bulunmamaktadır.

Haritada 3 büyük şehir Roma, Constantinopolis (İstanbul) ve Antiochia (Antakya) özel simgelerle çizilmiştir. Haritanın IX. Bölümünde Çanakkale, Ceronesos (Gelibolu Yarımadası) ve Asya tarafı olarak gösterilmiştir. Gelibolu Yarımadası'nda Callipoli (Gelibolu) ve Sestos (Kilid Bahir Kalesi); Asya tarafında ise Parium (Karabiga), Lamasco (Lapseki), Auido (Çimenlik Kalesi), Dardano (Çanakkale), Alexandria Troas (Eski İstanbul-Uluköy)²³, İlio (Troia) ve Assos adlarıyla belirtilen yerleşmelerdir.

Ayrıca İda (Kaz) Dağları haritada sıradağlar şeklinde gösterilmiştir. Boğaz girişinde çok sayıda küçük nokta halinde Ege Adaları adlarıyla verilmiştir. Harita şehrin en eski ayrıntılı çizimi olması nedeniyle önemli bir kaynaktır.

~ ~ ~

21 Richard J.A. Talbert, *Rome's World: The Peutinger Map Reconsidered*, Cambridge University Press, New York 2010.

22 Mario-Annalina Levi, *Itineraria Picta: Contributo Allo Studio Della Tabula Peutingeriana*, Bretschneider Press, Rome 1967.

23 Çanakkale'deki Alexandria Troas ören yeri, halk arasında Eski İstanbul adıyla tanınır. Yakınındaki Kestanbol kaplıcasının adının, Yunanca Palaia Konstantinópolis'ten (Eski Konstantinopolis) geldiği düşünülmektedir.

- 3- **Başlık:** Sultaniye ve Kilidbahir Kaleleri
Haritacı - Yayıncı: Piri Reis - ?
Boyut: 21 x 33 cm
Yapılış Tarihi: H.932/M.1526²⁴
Bulunduğu Eser - Basıldığı Yer - Baskı Tarihi: Kitab-ı Bahriye, v.38b - İstanbul - 17.yy.
Kayıt No - Kayıt Yeri: TY06605 - İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, İstanbul - Türkiye

24 Bu makalede haritanın yapılış tarihi olarak Kitab-ı Bahriye'nin ilk hazırlanış tarihi alınmıştır.

Piri Reis'in (1470?-1554) *Kitab-ı Bahriye* eseri, Ege ve Akdeniz kıyıları hakkındaki coğrafi özellikleri ve bu alanlara ait haritaları içermektedir. Kitap aslen bir deniz kılavuzu ve bir tür olarak seyahatnamedir. Piri Reis'in 1521'de hazırladığı ilk kitabından ve 1526'da genişleterek hazırladığı ikinci kitabından, özellikle vefatından sonraki yıllarda çok sayıda nüshasının yapıldığı sanılmaktadır. Bu nüshalarda çok sayıda farklı çizimde Çanakkale haritası bulunmaktadır.²⁵ 17. yy. nüshasında Türkçe olarak Arap harfleriyle düzenlenen haritanın üst bölümünde haritanın adı ve gösterdiği alanlar ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Haritada doğu ve batıda olmak üzere 1/300.000'e²⁶ denk gelen 2 ölçek, kerteriz çizgileri ve merkezde 32'li tam pusula bulunmaktadır. Kuleler, surlar, gemiler ve yerşekilleri gibi öğelerin sanatsal çizimiyle bir portolan özelliği göstermektedir. Çanakkale, boğazın iki kıyısındaki yerleşmeleriyle kuzey-güney doğrultusunda çizilmiştir. Boğazın girişinde kuzeyde جزیره ایمروز (İmroz Adası-Gökçeada), güneyde جزیره بوزجاده (Bozcaada) ve اشك ادلري (Eşek Adaları) gösterilmiştir. Haritada Maydos (Eceabat), Soğanderesi, Baba Yusuf (?), Ecevası, Kirteburnu, Nağrabortu, Kepezburnu, Yenişehirburnu, Kertaburnu (Geyikli) adlarıyla ve yerşekilleriyle çizilmiştir. Özellikle iki büyük yapı، قلعی سلطانیه (Sultaniye -Çimenlik Kalesi) ve قلعی کلیدالبحیر (Kilid Bahir Kalesi) evleri, surları, cami ve yapılarıyla kalabalık bir şehir görünümü vermektedir. Ayrıca boğaz boyunca koylarda 3 kalyon, 3 kadirga ve 3 çektiri resmedilmiştir. En eski Türkçe harita olması ve *Kitab-ı Bahriye*'nin tüm dünyada önemli bir kaynak olarak kabul edilmesi açısından önemlidir.

25 Çanakkale haritası bulunan *Kitab-ı Bahriye* Nüshaları: İstanbul-Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi (No: H642); İstanbul-Süleymaniye Kütüphanesi, (No: Ayasofya 2612); İstanbul-Nuruosmaniye Kütüphanesi, (No: 2997); İstanbul-Deniz Müzesi Kütüphanesi (No: 988-989-990); İstanbul-İBB Atatürk Kitaplığı (No: Muallim Cevdet 0-30); Baltimore-Walters Art Gallery, (No: MS.W.658); Dresden Universitäts Bibliothek, (No: MS.eb.389); Berlin Staatsbibliothek, (No: Diez A.57, MS.4133); Soucek, Svat: *Khalili Portolan Atlas: A Facsimile Edition*, I. B. Tauris Limited, 1992

26 Haritadaki ölçekte Türk deniz milinin kullanıldığı düşünülmektedir. 1 Türk Deniz Mili = 1.856,6 m.

4- **Başlık:** The Hellespont

Haritacı - Yayıncı: George Sandys - William Barrett

Boyut: 10,5 x 15,5 cm

Yapılış Tarihi: 1615

Bulunduğu Eser - Basıldığı Yer - Baskı Tarihi: A Relation of a Journey Begun an Dom.1610, s. 24. - London - 1615

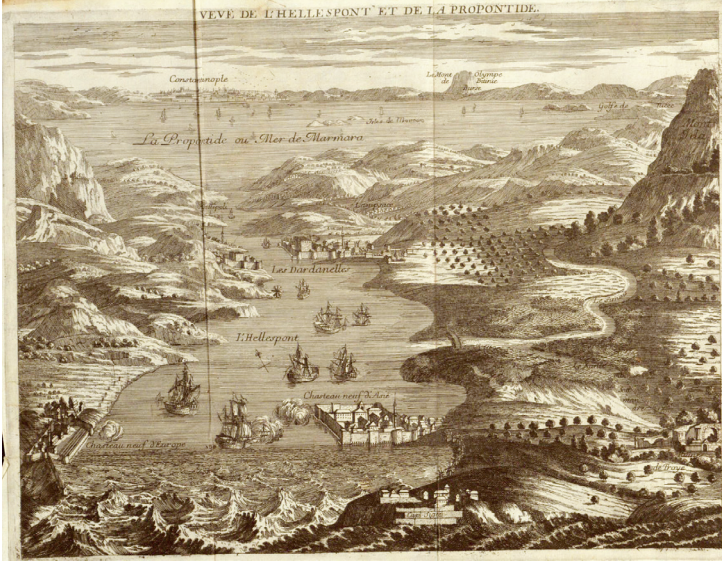
Kayıt No - Kayıt Yeri: 134187 - Bibliothèque Municipale de Lyon, Lyon – Fransa

İngiliz gezgin ve şair George Sandys (1577-1644) *Türkiye'ye 1610-1615 yılları arasında yaptığı gezisinde Çanakkale'den geçerek İstanbul'a gitmiştir.*²⁷ Çanakkale haritasının bulunduğu eseri 1615 yılında William Barrett tarafından ilk kez basılmıştır ve sonra da birçok baskısı yapılmıştır.²⁸ İngilizce olarak düzenlenen harita doğu-batı doğrultusunda çizilmiştir ve alt bölümünde Çanakkale'ye ait yerleşimlerin açıklaması yer almaktadır. Haritada ölçek ve lejand bulunmazken, batıda 8'li tam pusula bulunmaktadır. Boğaz boyunca yerleşimler Latince-Yunanca adlarıyla birlikte kaleler, evler, camiler, yel değirmenleri, yerşekilleri ve ağaçlıklarla gösterilmiştir. Yükselti ve eğimler kabartma yöntemiyle gösterilmiştir. Hellespont (Çanakkale Boğazı) iki kıyıyı ayırarak The Thracian Chersenus (Gelibolu Yarımadası) Part of The Lesser Asia (Küçük Asya) olarak çizilmiştir. İmbrus (Gökçeada), Old Troy (Troia), Mayto (Eceabat), Zembenit (Akbaş Limanı), Callipolis (Gelibolu), Tenedos (Bozcaada), Cape Janizary (Yenişehir Burnu), Ruines of Alexandria (Eski İstanbul-Uluköy) haritada adlarıyla gösterilen yerleşimlerdir. Mount İda (Kaz Dağları) ve bu dağlardan kaynaklarını alan Simois (Dümrek Çayı)-Scamander (Kara Menderes Çayı) ve Saroz Körfezi'ne dökülen Melas Flu (Kavak Dere) çizilmiştir. Boğazın iki kıyısında yanındaki evleriyle çizilen iki büyük kale Sestos (Kilid Bahir Kalesi) ve Abydos (Çimenlik Kalesi) görülmektedir. Ayrıca haritanın batı tarafında Procenesus (Marmara Adası) ve Propontis (Marmara Denizi) gösterilmiştir. Harita, zengin görselliğiyle ve ters basımı (güney-kuzey) nedeniyle önemli bir kaynaktır.

~ ~ ~

27 James Ellison, "George Sandys: Travel, Colonialism and Tolerance in the Seventeenth Century", Ed: W. Brown Patterson, *Albion: A Quarterly Journal Concerned with British Studies*, Vol. 36, No. 1 (Spring 2004), University of Chicago Press, p. 118-120.

28 Haritanın Washington D.C.-Library of Congress'de (No: DS47.S2 1615, DS47.S2 1621, DS47.S2 1673), Los Angeles-University of California Libraries'de (No: 2877381), Durham-Duke University Library'de (No: N2377 702), London-University College of London Library'de (No: 910121), New York-Yeshiva University Museum'da (No: 1634879) nüshaları bulunmaktadır.

5- Başlık: Veve de L'Hellespont et de La Propontide

Haritacı - Yayıncı: Guillaume Joseph Grelot - Damien Foucault

Boyut: 33,5 x 50 cm.

Yapılış Tarihi: 1680

Bulunduğu Eser - Basıldığı Yer - Baskı Tarihi: Relation Nouvelle d'un Voyage de Constantinople - Paris - 1680

Kayıt No - Kayıt Yeri: A3542-6 - Universitätsbibliothek Heidelberg, Heidelberg - Almanya

Fransız ressam ve gezgin Grelot (1630-1680) 1672'de geldiği Türkiye'deki gözlemlerini *Relation Nouvelle d'un Voyage de Constantinople (İstanbul Seyahatnamesi)* adlı eserinde anlatır ve şehirlerin çizimlerini yapar.²⁹ Sonraki yıllarda kitabın birçok baskısı yapılmıştır.³⁰ Çanakkale, kaleleri, iskeleleri, evleri, dini yapıları, tarım alanları, akarsuları ve yel değirmenleri gibi öğelerin sanatsal çizimiyle oldukça ayrıntılıdır. Fransızca olarak düzenlenen haritada, şehre boğazın güneybatı girişinden bakış egemendir. *L'Hellespont* olarak belirtilen Çanakkale Boğazı dönem haritalarında projeksiyon noktası olarak seçilmiştir ve en iyi Çanakkale görünümünü sağlar. Ölçek ve lejand bulunmayan harita-

29 Guillaume Joseph Grelot, *Relation Nouvelle D'un Voyage De Constantinople*, Publisher: Damien Foucault, Paris 1680; *İstanbul Seyahatnamesi*, Yayıncı: Alaattin Eser, (Çev: Maide Selen), Pera Turizm Yayınları, İstanbul 1998.

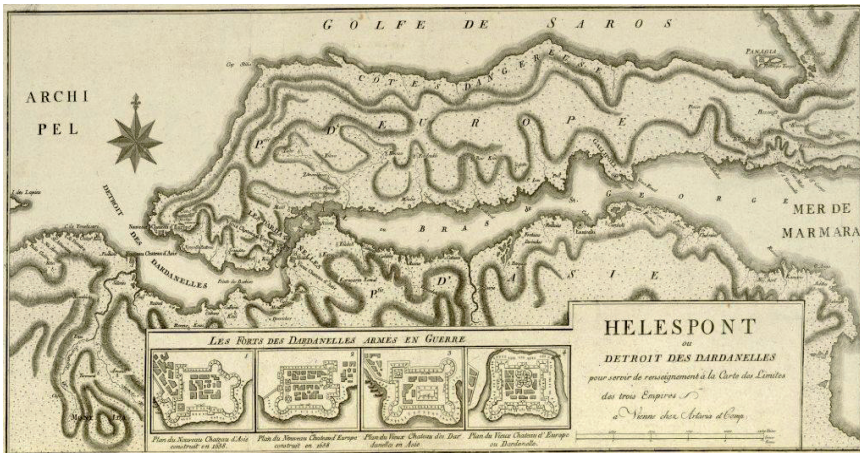
30 Haritanın İstanbul-Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü'nde (No: CLIII.4.IV), Paris-Bibliothèque Nationale de France'da (No: GEFF-5171, GEFF-891), Lausanne-Bibliothèque Cantonale et Universitaire Lausanne'da (No:2C.1239) ve pek çok kurumda nüshaları bulunmaktadır.

da boğaz girişinde tek yönlü küçük pusula yer almaktadır. Yükselti ve eğimler kabartma yöntemiyle gösterilmiştir. Les Dardanelles (Çanakkale), Gallipoli (Gelibolu), Lampsace (Lapseki), Ruines de Troye (Troia), Cap Sigée (Kum Burnu) yerleşimleri adlarıyla gösterilmiştir. Eserde Chasteau Neuf D'Europe (Seddül Bahir), Chasteau Neuf D'Asia (Kum Kale), Çimenlik Kalesi ve Kilid Bahir Kalesi sanatsal bir çizimle yüksek surlarla çevrili olarak evleri, binaları, müstemilatı, depoları ve bahçeleriyle büyük yapılar olarak ayrıntılı verilmiştir. Ayrıca Le Simois (Dümrek Çayı) ev Le Scamandre (Kara Menderes Çayı) ve Mont İda (Kaz Dağları) adları verilerek çizilmiştir. Arka planda ise Mer de Marmara (Marmara Denizi) gerisinde Isle de Marmara (Marmara Adaları), Le Monte Olympe de Bitinie (Uludağ) ve Bursa, Constantinople (İstanbul) gösterilmiştir. Boğazda çizilen savaş halindeki kalyonlar dikkat çekmektedir. Bu kalyonların Venedik Donanması'na ait oldukları düşünülmektedir. Grelot'un Türkiye'ye geliş tarihi göz önüne alındığında Osmanlı-Venedik Savaşları (1645-69) henüz bitmiştir. Grelot, çizimde Venedik Donanması'nın Çanakkale Boğazı'nı abluka altına almasını canlandırmak istemiştir.

- 6- **Başlık:** Carte de l'Entree du Canal des Dardanelles
Haritacı - Yayıncı: Jean Arrivet - Jacques Nicolas Bellin
Boyut: 27 x 24 cm
Yapılış Tarihi: 1764
Bulunduğu Eser - Basıldığı Yer - Baskı Tarihi: Le Petit Atlas
Maritime - Paris - 1764
Kayıt No - Kayıt Yeri: GE DD-2987 - Bibliothèque Nationale de
France, Paris - Fransa

Fransız donanmasında mühendis ve haritacı olan Jacques Nicolas Bellin (1703-1772), 5 ciltten oluşan *Le Petit Atlas Maritime (Küçük Denizcilik Atlası)* kitabını 1764'te hazırlayarak basar. Atlasta dünyanın önemli liman şehirlerini içeren 581 harita bulunmaktadır ve döneminin en iyi çalışmasıdır. Fransızca olarak düzenlenen haritanın sol üst bölümünde haritanın adı ve 1/175.000'e denk gelen lieue ile verilen çizgi ölçek yer almaktadır. Kuzey-güney doğrultusunda çizilen haritanın orta kesimde 16'lı tam pusula bulunmaktadır. Haritada boğaz boyunca derinlikler ve akıntı yönü verilmiştir, yükselti ve eğimler kabartma yöntemiyle gösterilmiştir. Çanakkale Boğazı, Avrupa ve Asya arasında *Canal des Dardanelles* adıyla çizilmiştir. Boğaz boyunca yerleşimlerden daha çok yerşekilleri, değirmen, burun ve koylar gösterilmiştir. Gelibolu Yarımadası'nda Maita (Eceabat), Rade de Cyprès (Servi Limanı), Cap Greo (İlyas Burnu), Pointe des Pesquiers (Nağra Burnu), Pointe des Barbiers (Kepez Burnu), Point du Janissaire (Yenişehir Burnu) belirtilen alanlardır. Ayrıca Fontaine (Dümrek Çayı) ve Ruisseau (Kara Menderes Çayı) adları verilerek çizilmiştir. Eserde Chateau Neuf d'Europe (Seddül Bahir) ve Chateau Neuf d'Asia (Kum Kale), Chateau des Dardanelles (Çimenlik Kalesi) ve Chateau de Dardanelles (Kilid Bahir Kalesi) çevresindeki yerleşimleriyle büyük yapılar olarak ayrıntılı verilmiştir. Batıda iki kalenin arası Entrée des Dardanelles (Çanakkale Boğazı Girişi) olarak gösterilmiştir. Harita, geç dönem portolanı olması nedeniyle önemli bir kaynaktır.

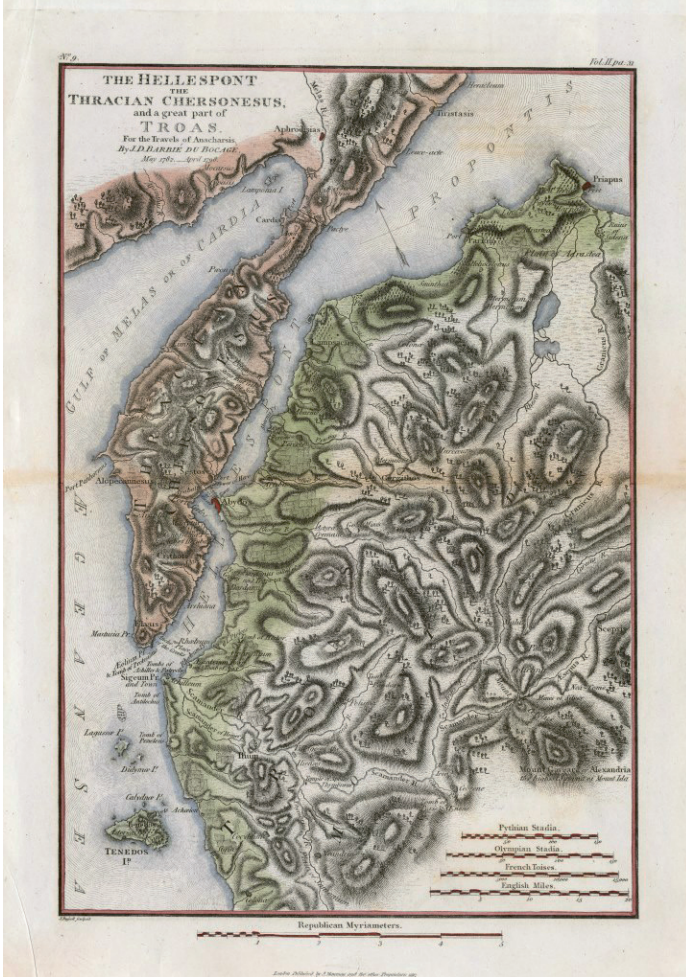
- 7- **Başlık:** Helespont ou Detroit des Dardanelles
Haritacı - Yayıncı: Francois Joseph Maire - Artaria Comp
Boyut: 30 x 64 cm
Yapılış Tarihi: 1788
Bulunduğu Eser - Basıldığı Yer - Baskı Tarihi: Carte des Limites des Trois Empires ou Theatre de la Guerre - Vienne - 1788
Kayıt No - Kayıt Yeri: Palat. Carte mil.9/2 - Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze, Firenze - İtalya

Fransız asıllı coğrafyacı, haritacı ve mühendis Francois Joseph Maire (1738-?) Wien'de haritalar üretmiştir. Osmanlı-Rus-Avusturya Savaşı (1787-1792) sırasında hazırladığı haritalarını 1788'de bir kitap halinde yayınladı. Kitap Constantinople (İstanbul), Hellespont (Çanakkale), Krim (Kırım), Dniepr (Dinyeper Havzası), Albanie (Arnavutluk), Montenegris-Raguse (Karadağ ve Dubrovnik Kıyıları), Temeschwar (Temeşvar) haritalarını içermektedir. Bu haritalardan biri olan Çanakkale haritası tek yaprak olarak çeşitli tarihlerde basılmıştır.³¹ Fransızca olarak düzenlenen haritanın sağ alt bölümünde haritanın adı ve yapım bilgileri ve 1/170.000 denk gelen, lieue ve toise³² ile verilen çizgi ölçek yer almaktadır. Batı-doğu doğrultusunda çizilen haritada üst sağ kesimde 8'li tam pusula bulunmaktadır. Haritanın alt bölümünde haritada numaralandırılarak gösterilen Çanakkale Boğazı'nın 4 büyük kalesinin mimari planları verilmiştir. Yükselti ve eğimler tarama yöntemiyle gösterilmiştir. Çanakkale Boğazı, P.tie D'Europe (Avrupa) ve P.tie D'Asie (Asya) arasında *Détroit des Dardanelles* ve *Canal de St. George* adlarıyla çizilmiştir. Boğaz boyunca yerleşimler antik ve Türkçe adlarıyla yerçekilleri, değirmen, fener, iskele, tuzla, çeşme ve akarsularıyla birlikte gösterilmiştir. Gelibolu Yarımadası'nın kuzey kıyıları tehlikeli kıyılar olarak belirtilmiştir. Gelibolu Yarımadası'nda Panagia (Saroz Adaları), Plaiar (Bolayır), Gallipoli (Gelibolu), Bair Keui (Bayırköy), Fondoukli (Fındıklı Köyü), Bergase (Burgaz), Yalova, Maito (Eceabat), SoanDere (Soğandere), Kritia (Kirte-Alçitepe), Chiaur Keui (Hisar Köyü), Bornabachi (Pınarbaşı), Rene Keui (Erenköy-İntepe), Eusbek (Özbek Köyü), Lamsaki (Lapseki), Chardahi (Çardak), Kamaris (Kemer) belirtilen yerleşimlerdir. Ayrıca Simois Rivière (Dümrek Çayı), Scamandre Rivière (Kara Menderes Çayı), Mont İda (Kaz Dağları) ve İsle de Lapins (Tavşan Adaları) adları verilerek çizilmiştir. Eserde Nouveau Chateau D'Europe (Seddül Bahir) ve Nouveau Chateau D'Asia'nın (Kum Kale) 1658'de yapıldığı açıklanarak, Chateau des Dardanelles en Asia-Abidos (Çimenlik Kalesi) ve Chateau de Europe-Sestos (Kilid Bahir Kalesi) sanatsal bir çizimle yüksek surlarla çevrili olarak evleri, binaları, müstemilatı, depoları ve bahçeleriyle büyük yapılar olarak ayrıntılı verilmiştir. Harita, yerleşimlerin Türkçe adlarının verilmesi ve ayrıntılı gösterimi nedeniyle önemli bir kaynaktır.

~ ~ ~

31 Haritanın Praha-Národní Knihovna České Republiky'de (No: 2009103145854), Madrid-Biblioteca Nacional de España'da (No: 495.1), Jerusalem-Hebrew University of Jerusalem Libraries'de (No: A191959) nüshaları bulunmaktadır.

32 Fransız ölçü birimi, 1 lieue = 4828 m. 1812'ye kadar kullanılan Fransız ölçü birimi, 1 toise = 1949 m.

- 8- **Başlık:** The Hellespont, The Thracian Chersonesus
Haritacı - Yayıncı: Jean Denis Barbié du Bocage - Joseph Mawman
Boyut: 21,5 x 32 cm.
Yapılış Tarihi: 1798
Bulunduğu Eser - Basıldığı Yer - Baskı Tarihi: The Travels of Anacharsis - London - 1817
Kayıt No - Kayıt Yeri: M.98-103 - Williams's Library, London - İngiltere

Fransız coğrafyacı ve haritacı Bocage'ın (1760-1825) en önemli eseri Yunan filozof Anacharsis'in gezilerinin anlatıldığı eserdir. Kitapta gezilerin geçtiği alanların haritaları Bocage tarafından çizilmiştir. Eser çeşitli dillerde basılmıştır. Kitapta yer alan Çanakkale haritası bu nüshada İngilizce hazırlanmıştır. İngiliz mili, Fransız toise, olimpik

stadia ve pythian stadia olarak verilen ölçek 1/500.000'e denk gelmektedir.³³ Haritanın sol üst bölümünde haritanın ve haritacının adı, bulunduğu eser ve yapım yılı ve orta bölümünde 4'lü tam pusula bulunmaktadır. Yükselti izohips ve taramalarla, akarsular kıvrımlı çizgilerle gösterilmiştir. Ayrıca bölgede bulunan maden yataklarının yerleri, antik yerleşmeler, mezarlar ve Troia Savaşları'na ait olduğu düşünülen alanlar gösterilmiştir. Hellespont (Çanakkale Boğazı), Propontis (Marmara Denizi) ve Ægean (Ege Denizi) arasında ayrıntılı olarak antik adlı yerleşimleriyle çizilmiştir. Thracian Chersenosus'da (Gelibolu Yarımadası) Melas veya Cardia Gulf (Saroz Körfezi), Lamponia Islands (Saroz Adaları), Cardia (Bakla Burnu), Alopeconnesus (Suğla Koyu), Sestos (Kilid Bahir Kalesi), Madytus (Eceabat), Crithote (Kirte-Alçitepe), Flæus (Seddül Bahir Kalesi), Æolium Pr. (İlyas Burnu) verilmiştir. Troas olarak belirtilen Asya tarafında ise Tenedos (Bozcaada), Lagussæ ve Didymæ Islands (Eşek ve Tavşan Adaları), İlium (Troia), Sigeum Pr. (Kum Burnu), Achilleum (Kum Kale), Dardanus (Çanakkale), Abidos (Çimenlik Kalesi), Lampsakus (Lapseki), Parium-Priapus (Karabiga) adlarıyla belirtilen yerlerdir. Ayrıca akarsulardan Granicus (Biga Çayı), Practius (Burgaz Çayı), Rhodus (Kocaçay), Melas (Kavakdere), Scamander (Kara Menderes Çayı), Simois (Dümrek Çayı) ve Mount İda (Kaz Dağları) gösterilen yerçekilleridir. Harita yerleşmelerin antik adlarının verilmesi ve bilgileriyle önemli bir kaynaktır.

~ ~ ~

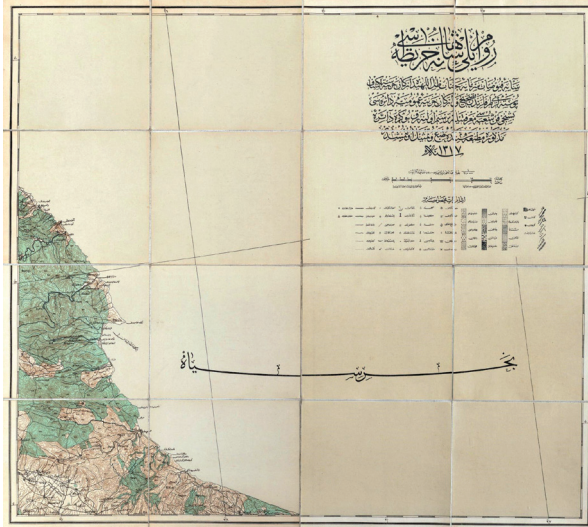

- 9- **Başlık:** Bahr-i Sefid Boğazı
Haritacı - Yayıncı: ? - Erkan-ı Harbiye-i Bahriye Dairesi
Boyut: 95 x 36 cm
Basıldığı Yer - Baskı Tarihi: Matbaa-i Bahriye - İstanbul - R.1294/M.1878-79
Kayıt No - Kayıt Yeri: 445/38, 12304-20 - İstanbul Deniz Müzesi, İstanbul - Türkiye

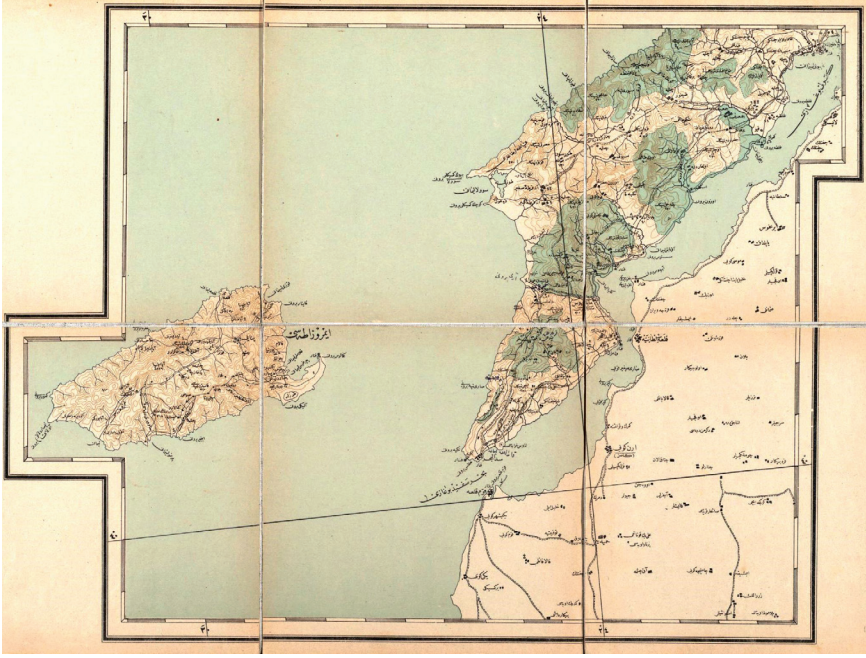
33 Ölçekte 1 İngiliz Kara mili = 1609,3 m.; 1 Olimpik stadia = 176 m.; 1 pythian stadia = 148,1 m.

Bahriye Nazırı Bozcaadalı Hasan Hüsnü Paşa'nın emri, Miralay Hikmet Bey ve Yüzbaşı Süleyman Nutki'nin çabalarıyla 1897'de Kasımpaşa Tersane-i Amire içinde Deniz Müzesi kuruldu.³⁴ Nazır Bozcaadalı Hasan Hüsnü Paşa kendisi için hazırlanan Karadeniz ve Marmara Sahilleri Atlası'nı müzeye hediye etmiştir. Taş baskı yöntemiyle 22 pafta olarak hazırlanan atlas, Karadeniz ve Marmara kıyılarındaki şehirlere ait 21 harita ve lejand sayfasını içermektedir. Haritanın sağ üst bölümünde adı ve 1/100.000'e denk gelen Türk mili olarak verildiği belirtilen çizgi ölçek yer almaktadır. Koordinat sistemi bulunmayan haritada, boğazın girişi, ortası ve çıkışında 3 adet manyetik ve coğrafi kuzeyi birlikte gösteren 4'lü tam pusula çizilmiştir. Arap harfleriyle Türkçe olarak hazırlanan haritada Çanakkale Boğazı, Bahr-i Sefid (Akdeniz) Boğazı olarak adlandırılmıştır. Haritada boğaz kıyısı boyunca tüm şehir, kasaba ve köyler adlarıyla verilirken; dik ve hafif eğimli alanlar, akarsu vadileri, falezler tarama yöntemiyle gösterilmiştir. Haritada iç kesimlere ait bilgilere yer verilmezken kıyı alanlarında derinlikler rakamlarla, iskele ve liman yerleri ⚓ ile, akıntılar © ile, kumluk alanlar (.) ile ve kayalıklar (+) ile gösterilmiştir. Büyük yerleşim alanları olarak غلط (Galata), لاپسكى (Lapseki), چناق قلعه (Çanakkale), قلعة كليلد باحیر (Kilid Bahir Kalesi), ارنگوي (Erenköy), قوم معلقة (Kum Kale), سداال باحیر (Seddül Bahir Kalesi), كليلولى (Gelibolu), مايدوس (Maydos-Eceabat) verilmiştir. Boğazın girişinde بوزجه اطسى (Bozcaada) ve اشك اطرى (Eşek Adaları) iskele ve yerleşimleriyle ayrıntılı gösterilmiştir. Haritadaki açıklamalarda boğazda hakim rüzgarların sapma dereceleri ve esiş doğrultuları, kerteriz noktalarının görülme değerleri, boğazdaki fenerlerin çalışma düzenekleri, akıntıların yönleri ve kuvvetleri verilmiştir. Bu özellikleriyle harita bir deniz haritası geç dönem bir portolandır.

~ ~ ~

34 Deniz Müzesi'nin kuruluş yazısı: Dz.K.K.Deniz Arşivleri Defter No:105/Sayfa: 87A- 14 Kasım 1897

10- Başlık: Rumeli-i Şahane Haritası

Haritacı - Yayıncı: ? - Erkan-ı Harbiye

Boyut: 75 x 66 cm

Basıldığı Yer - Baskı Tarihi: Erkan-ı Harbiye-i Umûmiye Dairesi

Beşinci Fen Şubesi Matbaası - İstanbul - R.1317/M.1901-1902

Kayıt No - Kayıt Yeri: 9806/460 - İstanbul Deniz Müzesi,
İstanbul - Türkiye

1876 yılında Harbiye Nezareti'ne bağlı olarak kurulan Erkan-ı Harbiye 7 şubeden oluşmaktaydı ve bu şubelerden fen şubesi özellikle haritacılık alanında bilimsel çalışmaların yapılmasına olanak sağlamıştır. Erkan-ı Harbiye'de kurulan matbaada ise 1900 yılların başından itibaren orduda kullanılmak üzere çeşitli ölçeklerde çok sayıda harita üretilmiş ve basılmıştır. Matbaada basılan *Rumeli-i Şahane Haritası*, Osmanlı Devleti'nin Rumeli topraklarını gösteren aynı ölçülerdeki 20 haritadan oluşan bir atlasır.³⁵ Bu haritalardan biri olan Çanakkale haritası Çanakkale Boğazı'nın güneybatı girişini ve Gökçeada'yı gösteren önemli bir tarihi belgedir. Haritanın sağ üst bölümünde adı, yapıtış tarihi, 1/210.000 olarak verilen kesir ölçek-çizgi ölçek ve ayrıntılı bir lejand bulunmaktadır. Ayrıca kesir ölçek için 1 cm.'nin 2100 m.'yi

35 Atlasın bir nüshası Cambridge-Harvard University Library'de (No:FHCL922806), Çanakkale haritası İstanbul-Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü'nde (No: CXLVIII 16/7234) bulunmaktadır.

gösterdiğini belirten bir açıklama yapılmıştır. Koordinat sistemi kullanılan haritada, pusula bulunmamasına rağmen enlem ve boylamlar gösterilmiştir. Arap harfleriyle Türkçe olarak hazırlanan haritada Çanakkale Boğazı, Bahr-i Sefid (Akdeniz) ve Gelibolu Boğazı olarak adlandırılmıştır. Haritada Gelibolu ve Biga Yarımadalrı boyunca tüm şehir, kasaba ve köyler adlarıyla verilirken, yollar ayrıntılı gösterilmiştir. Haritada çizilen izohipsler, dik ve hafif eğimli alanlar, akarsu vadileri, falezler Çanakkale'nin coğrafi ve topografik yapısına ilişkin tarihi veriler olarak kabul edilebilir. Büyük yerleşim alanları olarak لاپسکلا (Lapseki), سوغرب (Burgos-Burgaz), معلق میناطلسد (Sultaniye -Çimenlik Kalesi), یوکنرا (Erenköy), یعلق ریجاب دیک (Kilid Bahir Kalesi), سودیام (Maydos-Eceabat) verilmiştir. Boğazın girişinde زورمیا یسطا (İmroz Adası-Gökçeada) iskele ve yerleşimleriyle ayrıntılı gösterilmiştir. Harita, Çanakkale'nin 20.yy.'ın başlarındaki yapısını ve yerleşme özelliklerini göstermesi, ordu haritalarında kullanılan bilimsel tekniğin Avrupa düzeyinde olduğunu kanıtlaması açısından önemli bir kaynaktır.

~ ~ ~

11- Başlık: Çanakkale Boğazı Haritası

Haritacı - Yayıncı: Mehmed Şevki Paşa
(Korgeneral Mehmed Şevki Ölçer)

Boyut: 60 x 50 cm.

Basıldığı Yer - Baskı Tarihi: Erkan-ı Harbiye-i Umûmiye Matbaası -
İstanbul - R.1328/M.1912-1913

Kayıt No - Kayıt Yeri: G7432.G1 S65 VII.1- Australian War
Memorial Museum, Canberra - Avustralya

Erkan-ı Harbiye, Balkan Savaşları sırasındaki bilgi eksikliğini gidermek üzere devlet topraklarının 1/50.000-1/40.000-1/25.000'lik haritalarını üretmeye başladı. Daha sonraki yıllarda bu haritalardan yararlanarak 1/5000 ölçekli haritalar da üretildi.³⁶ Mehmed Şevket Paşa'nın teknik ölçümleri ve raporları doğrultusunda oldukça ayrıntılı hazırlanan 61 paf-tadan oluşan Çanakkale atlasında, savaş sırasındaki ölçümler, hareket düzeni, şehitlik ve itilaf devletlerine ait bilgileri de içermekteydi.³⁷ Bu atlasla öncülük eden 1/50.000'lik bu haritada, Çanakkale Savaşı sırasında V. Ordu Komutanı olarak görev alan Mareşal Liman Von Sanders'a ait imza ve notlar yer almaktadır. Haritanın 1915'te Osmanlı birlikleriyle çatışmalar sırasında İngilizler tarafından ele geçirildiği düşünülmektedir. Ölçek, lejand ve pusulanın bulunmadığı haritada enlem ve boylamlar gösterilmiştir. Arap harfleriyle Türk-çe olarak hazırlanan haritaya Liman Von Sanders'in anlaması için Latin harfli el yazısıyla açıklamalar, yer isimleri ve hareket bilgileri eklenmiştir. Çanakkale Boğazı, Bahr-i Sefid (Akdeniz) olarak adlandırılmıştır. Haritada Gelibolu ve Biga Yarımadaı boyunca tüm şehir, kasaba ve köyler adlarıyla verilirken yükselti renklerle izohipslerle gösterilmiştir. Haritanın üzerine sonradan kırmızı renkli kalemle eklenmiş olduğu anlaşılan Osmanlı birliklerinin mevzileri ve savunma alanları görülmektedir. Saroz Körfezi, Kavak, Bolayer (Bolayır), Gallipoli (Gelibolu), Kara Burgaz, Fındıklı, Galata, Bergas (Burgaz), Bair Keui (Bayırköy), Anafirtınai Kebir (Büyük Anafarta), Bachschi Koy (Bahçeköy), Akbash (Akbaş), Koolja Dere (Kocadere), Arı Burnu, Kum Tepe, Kaba Tepe, Damlar, Bairam (Bayram), Maidos (Eceabat), Kilidul Bachir (Kilid Bahir Kalesi), Kirte (Alçıtepe), Morto Limanı (Seddül Bahir Kalesi), Nagara (Nağra Burnu), Tschanak Kala (Çanakkale), Dardanos (Kepez), Eren Köy (İntepe), Kısıl Keschili (Kızıl Keçili), Karanlık Limanı, Halilile (Halileli), Tefikiye, Kum Kala (Kum Kale), Kum Burnu, Yeni Köy, Pınar Baschi (Pınarbaşı), Hamidie (Hamidiye), Ezine ve Tenedos (Bozcada) Latin harfleriyle adları belirtilen önemli yerlerdir. Harita Çanakkale Savaşı sırasında kullanılan haritalardan biridir ve Osmanlı birliklerinin hareket özelliklerini göstermesi açısından önemli bir kaynaktır.

~ ~ ~

36 Bu haritaların nüshalarından çeşitli ölçek ve boyutlarda 49 adet harita İstanbul Deniz Müzesi arşivinde, İstanbul-Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü'nde (No: CXL 109, No: CXL 11020) tespit edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: *Türk Deniz Müzesi Harita Kataloğu*, Dz.K.K.lığı Basımevi, Ankara, 2001.

37 Mehmet Şevki Ölçer, *Haritacı Mehmet Şevki Paşa ve Türk Haritacılık Tarihi(1919 yılına kadar)*, Harita Genel Müdürlüğü, Ankara 1980.

- 12- **Başlık:** Çanakkale Pulları
Haritacı - Yayıncı: ? - Posta, Telgraf ve Telefon Umum Müdürlüğü
Boyut: 28 x 39 mm.
Basıldığı Yer - Baskı Tarihi: Österreichische Staatsdruckerei,
Wien - 1916

I. Dünya Savaşı sırasında tüm aksaklıklara rağmen sürdürülen posta hizmetleri için bastırılan pullar savaşın etkilerinin izlenebildiği belgelerdir. Osmanlı postasında ilk resimli posta pulu 1914 yılında Bradbury Wilkinson Matbaası-İngiltere’de basıldı. Londra Baskısı Posta Pulları olarak anılan 17 puldan oluşan bu serinin nakışları mimar Muzaffer Bey, süslemeleri hattat Mehmed Bey tarafından yapılmıştır.³⁸ Çanakkale Zaferi’nin ülke genelinde yarattığı olumlu etki posta pullarına da yansımıştır. 1915’ten sonra çıkarılan posta pulları üzerinde Çanakkale Savaşı’nı ve Çanakkale bölgesini gösteren resim, kompozisyon, haritalar ve Sultan V. Mehmed Reşad’ın (1844-1918) portresine yer verilmiş, aynı pullar 1918 yılında çıkarılan çeşitli serilerde sürşarj edilerek kullanılmaya devam edilmiştir.³⁹ Avusturya Devlet Matbaası’nda basılan ve *Viyana Serisi* olarak adlandırılan bu pullar çeşitli renklerde ve konularda, propaganda amacıyla hazırlanmıştır. Ayrıca bu tarihe kadar olan pullardaki ay-yıldızda 6 köşeli yıldız kullanılırken, bu tarihten sonrakilerde 5 köşeli yıldız kullanılmıştır. Örnek olarak alınan 1 kuruş ve 10 para değerindeki pullarda Sultan V. Mehmed Reşad’ın portresi ve Çanakkale Haritası bulunmaktadır. Çanakkale haritası bulunan pulun üzerinde, gönderildiği Galata Postanesi’nin R.24 Mart 1334/ M.24 Mart 1918 tarihli damgası bulunmaktadır. Sultan V. Mehmed Reşad’ın portresinin bulunduğu pulda ise haritanın altında Çanakkale Boğazı, haritada ise Adalar Denizi (Ege Denizi), Gelibolu, Lapseki, Eceabat, Çanakkale, Sultaniye Kalesi, Asya Osmanlısı bulunmaktadır ve boğaz boyunca önemli yerleşmelerin adları verilmiştir. Her iki pulda da üst bölümde sanatsal bir çerçeve içinde Osmanlı Postaları başlığı yer almaktadır. Bu pullar, uzun yıllardır savaşlarda yenik düşen Osmanlı Devleti’nin Çanakkale Savaşı’nda başarılı olmasının yarattığı sosyo-kültürel ve siyasi etkilerin bir örneği olması açısından önemli bir kaynaktır.

Sonuç

Haritalar şehrin mimari, kültürel ve coğrafi yapısını gösterirlerken yapıldıkları dönemlerin değerlerini de yansıtır. Çanakkale’nin betimlendiği çok sayıda görsel belge üretilmiştir ki, bu konuda yapılan araştırmada birçok harita tespit edilmiştir ve bu çalışmada bunlardan bazıları tanıtılmıştır. Çeşitli tarihlerde yapılan bu haritalarda şehrin ana yapıları (Kaleler, camiler, medreseler, mezarlıklar, askeri alanlar, yerleşim alanları vb.), ve bölgenin topografik yapısı görülmektedir. Bu haritalar ulusal tarihimizin ve kültürel birikimimizin birer parçasıdır ve belgeler üzerinde yapılacak çalışmalar ve elde edilecek bilgilerin yorumlanmasıyla Çanakkale’deki kazı, yenileme ya da koruma çalışmalarına katkı sağlanabilir. Türkiye’nin en önemli kültür ve savaş alanlarından biri olan Çanakkale’nin gösterildiği haritaların bir araya getirilmesi ve bilgilerinin yer aldığı bir eserin oluşturulması bu değerlerin geleceğe aktarılması açısından önemli bir kaynak oluşturacaktır.

38 Metin Sözen, - Osman Nuri Dülgerler, Mimar Muzaffer’in Eserleri, *O.D.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Dergisi*, Cilt 4, Sayı 1, Ankara 1978.

39 Sürşarj (ing. surcharge) bir posta pulunun üzerine ikinci bir baskı işlemi yapılarak pulun üzerinde basılı bulunan değerin değiştirilmesidir.

Kaynakça

- Bell, Robert E. *Women of Classical Mythology: A Biographical Dictionary*, Oxford University Press, New York 1993.
- Cline, Eric H. *The Trojan War: A Very Short Introduction*, Oxford University Press, New York 2013.
- Dağgözü, İbrahim B. “15-18. Yüzyıllarda Çanakkale Boğazı'nı Koruyan Büyük Askeri Yapılar ve Bataryaları”, *YTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, İstanbul 2007, s. 22-43.
- Demirkent, Işın. *Haçlı Seferleri Tarihi*, Yayına Hazırlayan: Ebru Altan, Dünya Yayıncılık, İstanbul, 2007.
- De Clavijo, Ruy Gonzales. *La Embajada A Tamorlán*, Madrid 1406(Orijinal eser); *Timur Devrinde Semerkand'a Seyahat*, (Çev: Ömer Rıza Doğrul), Nakışlar Yayıncılık, No:5, İstanbul 1975, s.311.
- De Thévenot, Jean. *Relation D'un Voyage Fâit Au Levant*, Publisher: Thomas Joly, Paris 1664(Orijinal eser); *Thévenot Seyahatnâmesi*, Yayına Hazırlayan: Stefanos Yerasimos, (Çev: Ali Berktaş), Kitap Yayınevi, İstanbul 2009.
- De Toumefort, Joseph Pitton. *Relation D'un Voyage du Levant*, Publisher: La Compagnie, Paris 1718(Orijinal eser); *Tournefort Seyahatnamesi*, Yayına Hazırlayan: Stefanos Yerasimos, (Çev: Ali Berktaş), Kitap Yayınevi, İstanbul 2005.
- Du Loir, Sieur. *Les Voyages du Sieur du Loir En Turquie 1639*, Publisher: François et Gervais Clouzier, Paris 1654, s.206, 209(Orijinal eser).
- Ellison, James. “George Sandys: Travel, Colonialism and Tolerance in the Seventeenth Century”, Ed: W. Brown Patterson, *Albion: A Quarterly Journal Concerned with British Studies*, Vol. 36, No. 1 (Spring 2004), University of Chicago Press, p. 118-120.
- Evliya Çelebi, *Seyahatname*, Yayına Hazırlayan: Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003, C.5., s.157-167.
- Grelot, Guillaume Joseph. *Relation Nouvelle D'un Voyage De Constantinople*, Publisher: Damien Foucault, Paris 1680(Orijinal eser); *İstanbul Seyahatnamesi*, Yayına Hazırlayan: Alaattin Eser, (Çev: Maide Selen), Pera Turizm Yayınları, İstanbul 1998.
- İnalçık, Halil. “Fatih'e Kadar Çanakkale Boğazı, Gelibolu Osmanlı Üssü ve Osmanlı-Venedik Karşılaşması”, *Çanakkale Tarihi, C.I*, Değişim Yayınları, İstanbul 2008.
- Harvey, P.D.A. “Mathew Paris's Map of Palestine”. *Thirteenth Century England VIII: Proceedings of the Durham Conference 1999*, Ed: Michael Prestwich, Richard Britnell, Robin Frame, Boydell Press, Suffolk 2001, s.173.
- Herodotos, *Historia, M.Ö.4.yy(Orijinal eser)-Herodot Tarihi*, (Çev: Müntekim Ökmen), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2002.
- Levi, Mario-Annalina. *Itineraria Picta: Contributo Allo Studio Della Tabula Peutingeriana*, Bretschneider Press, Rome 1967.
- Ölçer, Mehmet Şevki. *Haritacı Mehmet Şevki Paşa ve Türk Haritacılık Tarihi(1919 yılına kadar)*, Harita Genel Müdürlüğü, Ankara 1980.
- Raczynski, Edward. *Dziennik Podrozy do Turcyi Odbytey W Roku MDCCCXIV Przez Edwarda Raczynskiego*, Wroclaw 1821(Orijinal eser); *1814'de İstanbul ve Çanakkale'ye Seyahat*, (Çev: Kemal Turan), Kervan Kitapçılık, İstanbul 1980, s.80-113-158.
- Sezen, Tahir. *Osmanlı Yer Adları*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, No:21, Ankara 2006, s.108.
- Sözen, Metin. - Dülgerler, Osman Nuri. Mimar Muzaffer'in Eserleri, *O.D.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Dergisi*, Cilt 4, Sayı 1, Ankara 1978.
- Talbert, Richard J.A. *Rome's World: The Peutinger Map Reconsidered*, Cambridge University Press, New York 2010.
- “The Sawley Map from the Imago Mundi by Honorius Augustodunensis”. *Pen and Parchment: Drawing in the Middle Ages*, Ed: Melanie Holcomb, Metropolitan Museum of Art, New York 2009, s.110-112.
- Tursun Bey, *Târih-i Ebü'l-Feth*, Yayına Hazırlayan: Mertol Tulum, Baha Matbaası, İstanbul 1977, s.75.
- Yavuz, Mehmet F. “İlkçağda Gelibolu Yarımadası”, *Çanakkale Savaşları Tarihi I*, Yayına Hazırlayan: Mustafa Demir, Değişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 419-446.